

2. Засс Р. Незвичайної долі звичайна історія (про українського історика С.Д.Носа) // Дзвін. – 1991. – № 12. – С.121.
3. Там само.
4. Бріцина О.Ю. Фольклорно – етнографічна діяльність С.Д. Носа // Народна творчість та етнографія. – 1980. – № 1. – С.68.
5. Соловій О.(Соловійов). Вказ. праця. – С.123.
6. Описание Старой Малороссии. Т.III. Прилуцкий полк. – С.264.
7. Див. лист Куліша до Носа від 13 червня 1888 р.
8. Катренко А.М. Український національний рух ХІХ ст. – К., 1999. – С.57.
9. Соловій О. Вказана праця. – С.124.
10. З історії Чернігівської громади 1861–63 рр. (Листи Леоніда Глібова й Степана Носа до Ол. Конинського) // Україна. – 1927. – № 4. – С.117.
11. Там само. – С.120.
12. Засс Р. Вказ. праця. – С.123.

*Дробот І.І.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

БОРОТЬБА ЗА ВИЗВОЛЕННЯ: УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ І НІМЕЧЧИНА (1920-30- РР.)

Поразка українства в роки національної революції в 1917-1920 рр. не охолодила його прагнення до політичної самостійності, до державного існування. Незважаючи на ідеологічні, політичні та організаційні відмінності між українськими політичними угрупованнями, що діяли на західноукраїнських землях та в еміграції у міжвоєнний період, переважна їх більшість стояла на засадах державності й соборності України. Важливе місце в їх політичних домаганнях займало осмислення зовнішньополітичного аспекту українського питання. І це не випадково. Адже українське питання було тим подразником, від якого в значній мірі залежала стабільність чи нестабільність міжвоєнної Європи. Держави, які володіли українськими землями, не бажали тим поступатися. Порушення статус-кво, пов'язане з українським питанням, могло б привести до непередбачуваних наслідків.

Як відомо, уряд УНР свого часу мав дипломатичні представництва у цілому ряді країн, через які він захищав свої державні інтереси. Із втратою власної території та офіційного статусу як уряду української держави ці можливості значно зменшились. Знаходячись за межами України, уряд УНР звертався до Ліги Націй, урядів і політиків Англії, Франції, Італії, Німеччини, Румунії, Чехословаччини та інших, щоб зацікавити їх українською справою, налагодити зв'язки як з можливими

союзниками у боротьбі за українську державу. Його представники брали участь у роботі асамблей Ліги Націй або в засіданнях їх Ради, у “Міжнародній унії товариств – прихильників Ліги Націй”, до складу якої входило понад 50 держав. У травні 1932 року було утворено “Комітет дружби народів Кавказу, Туркестану та України”, головою якого було обрано представника екзильного уряду УНР О.Шульгіна [1].

В умовах еміграції, без державного статусу міжнародна діяльність екзильного уряду УНР була обмежена як з правової, так і політичної точки зору. На той час значна частина країн світу визнали СРСР, встановили з ним міждержавні стосунки. Певне місце у торговельно-економічних, культурних взаєминах із зарубіжними країнами московським центром відводилось Україні, яка мала чималі запаси сировинних ресурсів, хліба, тощо, що мало неабияке значення у налагодженні урядом СРСР зв’язків із зарубіжними країнами. Москва намагалася зняти напругу, що існувала навколо українського питання у світі, створивши ілюзію участі України у міждержавних відносинах. Враховуючи особливості українського питання як міжнародної проблеми, українські політичні лідери в еміграції розуміли, що змінити існуючу систему міжнародних відносин одному українському національно-визвольному руху не під силу. Тому у боротьбі за соборну, незалежну державу вони сподівалися на допомогу союзників [2].

Деякі українські політики вбачали в такому союзнику Німеччину. На її території в 20-і роки знайшли прихисток українські політичні сили різних напрямків і поглядів. Однак, як зауважує один з відомих українських дослідників у діаспорі І.Каменецький, присутність українських політичних угруповань, партій у Німеччині, ще не було доказом зацікавлення німецьких політичних чинників українським питанням. Веймарська республіка, побудована на демократичних принципах, давала прихисток політичним емігрантам різних країн. За його даними в німецьких керівних колах, зокрема у військових, спостерігались різні підходи до українського питання. Так, командуючий збройними силами країни фон Секс дотримувався проросійської орієнтації. Міністр оборони генерал Гренер не сприймав ідеї незалежної України. Ще в часи німецької окупації України у 1918 р., він схилився до думки, що остання повинна стати сателітом Німеччини, а головне, її економічним придатком [3].

Між тим, у військових колах, зокрема у розвідці, певна група офіцерського складу підтримувала прагнення українців до незалежності. Вони налагодили співпрацю з Українською військовою організацією (УВО), Організацією українських націоналістів (ОУН), вважаючи, що саме вони найбільше серед інших виражали інтереси певної частини українських мас, їх програми і гасла відрізнялися від програм інших українських політичних угруповань своєю радикалізацією, вони рішуче вступали в боротьбу з окупантами українських земель, за незалежну українську державу [4].

Справді, Українська військова організація і Організація українських

націоналістів своїми організаційними і ідеологічними засадами відрізнялися від решти українських політичних угруповань, партій і рухів. Їх лідери з самого початку розгортання діяльності, висунувши завдання боротьби за українську соборну незалежну державу, не визнавали жодних міжнародних актів, що закріпили розпорошеність українських земель, ставили себе в категоричну протилежність до всіх тих сил, своїх і чужих, які проти цих двох принципів виступали.

Провід ОУН, до складу якої згодом влилася УВО, вважав, що визволення України від усіх окупантів та цілковите утвердження її у світі, можливе за наявності власної міцної військової сили і виваженої союзницької політики. Вони відкидали орієнтацію на ті держави, які володіли українськими землями і не бажали ними поступатися. Тож перед лідерами ОУН стояло питання вибору союзників у боротьбі за власну державу, бо вони розуміли, що у тодішньому міжнародному розкладі вирішити це питання власними силами неможливо.

У літературі, присвяченій міжнародній діяльності ОУН, зовнішньополітичній орієнтації її лідерів, зокрема, про зв'язки та співпрацю з німецькими правлячими колами, спостерігаються різні трактування цього питання: від повного заперечення цих зв'язків та співпраці і засудження за спроби налагодити відносини з урядовими та військовими чинниками нацистської Німеччини до визнання таких зв'язків. Зокрема, відомий дослідник М.Швагуляк пише, що сподівання провідників ОУН спертися у своїй боротьбі на Німеччину, спонукали їх до пошуку порозуміння з німецькими урядовими колами. На цьому ґрунті ще у 20-х роках вони встановили контакти, а потім і співпрацю з німцями [5].

Разом з тим, голова Проводу українських націоналістів (ПУН) Є.Коновалець з осторогою відносився до німецької зовнішньої політики. В одному з своїх листів, що він його писав до своїх соратників у лютому 1921 р. він зазначав, що у німецьких політичних колах визріває думка про “створення сильної Росії (форма цієї ще не з'ясована) природного союзника Німеччини. З фактом союзу російсько-німецького, як з подією недалекої майбутності, лічитись треба зовсім серйозно”. Продовжуючи свою думку він далі писав, що “відносно Німеччини годі щось певного сказати, тому, що відносно України (вона) задержує тепер резерву і мовчанку” [6].

Отже, пророцтво Є.Коновальця стосовно союзу Німеччини і СРСР пізніше збулося. Мається на увазі пакт Ріббентропа–Молотова про ненапад між Німеччиною і СРСР від 23 серпня 1939 року. Що ж до сподівань українців, в тому числі і провідників ОУН, на допомогу Німеччини у вирішенні українського питання, то вони були марними. У політичній грі між Москвою і Берліном, що згодом розпочалася, не було місця незалежній українській державі. Тому, напевно, невипадково, як згадував Є.Бачина-Бачинський, Є.Коновалець у розмові, що відбулася у грудні 1931р. зізнався, “що вже давно мріє про припинення всяких взаємин з німцями, яким не вірить “на понюх табаки”, як колись казали, бо вони,

напевно, зрадять українців і заграбують нашу батьківщину. Каже, що німці наші вороги більше за поляків” [7].

Торкаючись питання про союзників у майбутній боротьбі з іноземними окупантами України, Є.Коновалець вважав, що такими союзниками можуть бути Англія, Франція, Італія, Японія та інші країни. З метою налагодження контактів і зв'язків з урядовими, політичними колами цих країн провід ОУН посилав до цих країн своїх представників. Крім того, Провід ОУН намагався поширити у світі правду про безправне становище українського народу, заручитися підтримкою цих країн у вирішенні українського питання. Одночасно він вважав, що зовнішню політику необхідно вести так, щоб “не допустити до того, щоб нас використано як зняряддя одної великої держави проти другої” [8].

Провід ОУН виношував також плани використати у позитивному вирішенні українського питання супротивника Радянського Союзу – Японію. За свідченням відомого націоналістичного діяча Є.Онацького, Є.Коновалець говорив, що для здобуття української незалежної соборної держави необхідно використати японський фактор [9].

Прогнозуючи розвиток подій на Сході, неминучий конфлікт між Японією і СРСР, найбільшого окупанта України, Провід ОУН встановив зв'язки з політиками та військовими, які репрезентували свою країну в європейських державах. Член Проводу ОУН генерал М.Капустянський писав, що з боку японських представників спостерігалась зацікавленість українським питанням, бо вони добре розуміли “стратегічно-політичне та економічне значення України в плані розв'язання східної проблеми” [10]. Під час зустрічей японців з Є.Коновальцем, М.Капустянським вони критикували хибні напрями німецької політики стосовно українського питання, намагалися вплинути на керівників третього рейху з метою повернення їх до української справи.

Сподівання української політичної еміграції на допомогу у здобутті незалежної держави підсилювали деякі керівники націонал-соціалістичної партії Німеччини. Готуючись встановити нацистську диктатуру, вони розробляли зовнішньополітичні плани щодо місця у світі майбутньої “Великої Німеччини”. Особливо актуальним для Гітлера було питання про розширення “життєвого простору” для німецького народу за рахунок східних територій. Як відомо, у своїй праці “Майн Кампф” (“Моя боротьба”) Гітлер розглядав питання про відбудову переможеної, розчленованої Німеччини і створення держави нового типу. Він наголошував, що свою територію Німеччина повинна збільшити за рахунок Росії. Нині, писав Гітлер, у Європі проживає 80 мільйонів німців. Теперішню зовнішньополітичну діяльність можна визначити правильною лише в тому випадку, твердив він, якщо через сто років на землі їх буде проживати двісті п'ятдесят мільйонів. Всі вони будуть жити в нових кордонах великого рейху. Безумовно, якимсь народам прийдеється потіснитись, щоб розмістити таку кількість німців. “Таким чином, наголошував Гітлер, ми, націонал-соціалісти...

починаємо там, де закінчили битву шість століть тому. Ми призупинимо нескінченну міграцію німців на південь і захід і повернемо наш погляд на землі, розташовані на Сході. Говорячи сьогодні про життєвий простір у Європі, ми в основному можемо мати на увазі лише Росію і її васальні прикордонні держави” [11].

Як бачимо, Гітлер не говорив конкретно про Україну. Мались на увазі західні республіки СРСР, до складу яких безумовно зараховувалась і Українська РСР. Про її значення для Німеччини він висловлювався пізніше. Більш прозоро і конкретно про завоювання і освоєння східного простору писав один з провідних ідеологів нацистської Німеччини А.Розенберг. У його праці, що вийшла у 1927 р., “Майбутній шлях німецької зовнішньої політики” він наголошував, що в інтересах Німеччини було б важливо підтримувати національні рухи в Радянському Союзі, зокрема в Україні і на Кавказі [12].

Україна, як одна з найбільших республік з розвинутою промисловістю і сільським господарством, посідала особливе місце у планах А.Розенберга. Він відверто писав, що в недалекому майбутньому створення південної держави, тобто, самостійної України, стане фактом. Союз між Берліном і Києвом та спільний кордон між двома державами можливі, на думку А.Розенберга, лише при знищенні Польщі [13].

Ідеї, що їх пропагували німецькі політики, імпонували українським політичним поборникам незалежної української держави. Безумовно, що українці покладали сподівання на Німеччину цілком закономірно. Внаслідок поразки у Першій світовій війні і Версальських угод Німеччина вважала себе обділеною. Як уряд Веймарської республіки, так і уряд нацистської Німеччини мріяли про реванш.

Однак, як виявилось пізніше, Гітлер не поділяв думок А.Розенберга, планував перетворити українську територію на аграрний і сировинний придаток нацистської “Великої Німеччини”. Але тоді він ще не оприлюднював своїх задумів. Вони не були відомі навіть найближчому оточенню фюрера третього рейху. Тому не дивно, що А.Розенберг, розроблюючи східну стратегію націонал-соціалістичної партії, консультувався з представниками українських емігрантських кіл. Зустрічався з колишнім головою української держави гетьманом П.Скоропадським, представниками націоналістичних кіл та уряду УНР в екзилі.

Необхідно зауважити, що П.Скоропадський користувався підтримкою уряду Веймарської республіки, оскільки в період його урядування в Україні в 1918 р. в його особі німці знайшли надійного союзника. Після приходу до влади в Німеччині нацистів відповідні служби рейху виявляли цікавість до настроїв української політичної еміграції, їх відношення до нової влади. В одній із записок, складених бюро зовнішньої політики націонал-соціалістичної партії, очолюваного А.Розенбергом, зазначалося, що підтримка групою українських монархістів, якою керував П.Скоропадський, німецької політики “не викликала ніякого сумніву” [14].

Про зацікавленість українським питанням німецькими партійними та військовими діячами свідчили дані, що почали з'являтися в засобах масової інформації. Є припущення, що розголос про стан “української справи” організовувався з ініціативи А.Розенберга, щоб прозондувати настрої урядів західних і східних європейських країн [15].

Прийшовши до влади, Гітлер пріоритетним напрямком своєї зовнішньополітичної діяльності проголосив боротьбу з російським більшовизмом. Кінцевим наслідком змагань з СРСР він передбачав його розчленування, що не могло залишити байдужим українських політиків у еміграції. Адже, на їх думку, сталінський тоталітарний режим в той час являв собою найголовнішу перешкоду на шляху до здобуття соборної незалежної держави.

Спекулюючи на проблемах, створених Версальським договором, незавершеністю процесу возз'єднання українських земель в єдиній державі, їх включення до сусідніх країн, нацистське керівництво планувало використати як важливий фактор у відносинах з СРСР, Польщею, Чехословаччиною і Румунією. Про це, зокрема, свідчить нарада керівних діячів нацистської партії у другій половині березня 1933 р., на якій обговорювалось питання про політику стосовно українського питання. Було прийнято рішення розгорнути антирадянську пропаганду, залучивши до цієї справи представників українських політичних емігрантських кіл [16].

Про використання актуального на той час українського питання у своїй зовнішньополітичній діяльності свідчать висловлювання, зроблені Гітлером у виступі 1 квітня 1933 р., присвяченому пуску на воду лінкора “Тірпіц”. Нібито й справді вболіваючи за долю народів, що входили до складу СРСР, він наголошував, що не може спокійно спостерігати за поневоленням більшовиками великого російського і шляхетного українського народів та народів Кавказу. Тому ми вирішили, зазначав фюрер, переглянути Рапальські домовленості і докласти всіх зусиль, щоб знищити комунізм та надати допомогу визвольним змаганням українців. “Тільки занепад більшовизму та постання нової сильної української держави може завести рівновагу міжнародних сил у Європі та спокій у цілому світі” [17].

Наприкінці 1933 р. на базі Українського наукового інституту в Берліні відбулася наукова конференція, присвячена узгодженню політики щодо “українського питання”. У ній взяли участь представники націонал-соціалістичної партії, міністерств зовнішніх справ, оборони і культури.

Питання про пошуки майбутніх союзників українського народу в боротьбі за незалежну державу розглядалися на конференції ОУН у червні 1933 р., що мала місце в Берліні. Йшлося про те, що хоч нацистська Німеччина і декларувала своє вороже ставлення до поневолювачів України, політика німецького керівництва викликала недовіру українських націоналістів. Як згадував один з провідних діячів ОУН Є.Врецьона, голова проводу Є.Коновалець висловився проти зв'язків з

нацистами, мотивуючи це їх негативним відношенням до всіх народів Східної Європи, особливо до слов'ян і до українців зокрема. Посилаючись на "Майн Кампф" Є.Коновалець наголошував, що на українських теренах Гітлер шукає не союзників, а життєвого простору для німецької нації [18].

Про те, що провід ОУН в цей час не мав зв'язків з німецькими офіційними колами, свідчать документи самих нацистів. Зокрема керівник департаменту "Схід" управління зовнішньої політики нацистської партії А.Шікенданц, аналізуючи діяльність ОУН на початку 30-х років, зазначав, що Є.Коновалець в часи Веймарської республіки мав широкі зв'язки з німецькими колами в Берліні. Однак, незважаючи на те, що нацистами були створені передумови для зближення українського й німецького народів, він покинув Німеччину і розгорнув серед українців агітацію, спрямовану проти рейху. У своїх статтях націоналістичні автори характеризували внутрішню і зовнішню політику нацистів, як політику "фанатизму і нетерпимості" [19], наголошував А.Шікенданц.

У цей період Берлін намагався залучити тимчасово на свій бік Польщу. Розігруючи "українську карту" з поляками, Гітлер нічим не ризикував. Адже у його далекоглядних планах Польща, як держава, мала бути знищена. Як пише відомий дослідник В.С.Коваль, нацисти іноді використовували "українську карту" тоді, коли вони хотіли вивести з рівноваги польський або московський уряди, виходячи з того, що "Україна посідала болюче місце у політиці як Варшави, так і Москви" [20].

Безумовно, укладення договору між Німеччиною і Польщею 26 січня 1934 р., таємні переговори, предметом яких було українське питання, не могли не турбувати Радянський Союз. Сталін здогадувався, чи може мав інформацію, що Польща і Німеччина планували спільний удар на Україну і мріяли про її відторгнення від СРСР на свою користь.

Відома німецька дослідниця І.Фляйшхауер пише, що в Москві були стурбовані негативними висловлюваннями Гітлера на адресу Радянського Союзу, особливо його територіальними претензіями. Сталіна цікавили питання щодо справжніх намірів рейху у Східній Європі, особливо щодо України і Прибалтики. Радянські дипломати намагалися з'ясувати позиції німецького уряду, однак успіху не мали. "Що стосується України, – зазначає І. Фляйшхауер, – то двері перед будь-якими подальшими спробами налагодити діалог з даного питання зачинив підписаний 26 січня 1934 р. німецько-польський пакт про ненапад, що містив, як підозрював уряд СРСР, і домовленість по Україні" [21].

У відторгненні від СРСР України "вождь народів" вбачав загрозу існуванню тоталітарного режиму, який з такими труднощами створювався його зусиллями. Як зазначають дослідники, Сталіну ввижалися вороги як в середині країни, так і за її межами. Використовуючи вбивство у грудні 1934 р. секретаря ленінградського обкому КПРС С.Кірова, Сталін розв'язав жахливий терор, який своїм розмахом і довготривалістю перевершив усі, що мали місце до цього. За дорученням Сталіна

радянські дипломати намагалися прозондувати справжні наміри Гітлера у Східній Європі, зокрема позицію Берліна стосовно України. Однак чогось конкретного з'ясувати не вдалося. Після підписання у січні 1934 р. німецько-польського пакту про ненапад радянський уряд дійшов висновку, що в ньому містяться домовленості його противників по Україні [22].

Провід ОУН намагався і надалі налагодити контакти і зв'язки з урядовими колами зарубіжних країн з метою підтримки ними української справи. На наш погляд, ці сподівання не мали реальних підстав, бо в той період у світі не було ні державних, ні політичних сил, здатних підтримати українців у їх боротьбі за власну українську державу. То ж не випадково голова проводу ОУН Є.Коновалець, як згадував Є.Бачина-Бачинський, бідкався з цього приводу: “Найбільше горе для нас, говорив він, що немає жодної держави, яка схотіла б речево підтримати українську справу – надто вона скомплікована, серйозна й велика. Крім цього, при відродженні України завжди існують два ворожі сильні табори: Советська Москва і Польща” [23].

Говорячи так, Є.Коновалець, перш за все, мав на увазі те, що найбільші частини з української території знаходились у складі цих двох держав. Однак, він знав і те, що сподівання на здобуття української держави в союзі або при підтримці нацистської Німеччини теж не мали великих підстав, про що вже йшлося вище. Як свідчать джерела, до української спільноти доходила інформація про активні німецько-польські переговори. Як стало відомо з преси, у січні 1935 р. до Польщі прибув з неофіційним візитом Г.Геринг, якому Гітлер доручив переконати польський уряд у тому, що спільним ворогом як Польщі, так і Німеччини є Радянський Союз. У розмовах з головою уряду Ю.Пілсудським, міністром закордонних справ Польщі Ю.Беком, урядовими особами, військовими він пропонував організувати спільних похід проти СРСР. Внаслідок розпаду Радянського Союзу обидві країни поділили б його територію на сфери впливу – до Польщі відійшла б Україна, а до Німеччини – його північно-західна частина [24].

Уряд УНР в екзилі також сподівався налагодити зв'язки з німецькими політичними чи державними чинниками. У лютому 1936 р. до Берліну прибув представник уряду УНР С.Нечай з метою з'ясувати позиції урядових і партійних кіл Німеччини до українського питання. Його також цікавили наслідки німецько-польських переговорів і їх плани щодо України. Однак його місія не увінчалась успіхом бо, німці не вважали доцільним обговорювати з ним будь-які питання.

Після смерті голови Проводу ОУН Є.Коновальця, якого у травні 1938 р. убив радянський агент П.Судоплатов, зовнішньополітична орієнтація ОУН зазнала деяких змін. У ряді досліджень стверджується, що А.Мельник, який прийшов до керівництва ОУН, схилився до співробітництва з Німеччиною, сподіваючись на підтримку останньої у виборенні незалежної соборної української держави.

У переддень Другої світової війни в середовищі ОУН розгорнувся рух

молодшої генерації, очолюваний С.Бандерою, за більш радикальні форми і засоби боротьби за українську державність. Молоді революціонери прагнули проводити нову тактику і стратегію, звільнити політику Проводу від орієнтації на лише одну державу, тобто Німеччину, встановити контакти із західними країнами. На відміну від старших членів Проводу, які схилилися до більш поміркованої діяльності, соратники С.Бандери виступали за радикальні методи боротьби. Вони не повинні були занадто сподіватися на міжнародну допомогу і, не зважаючи на втрати, рішуче боротися за здобуття власної держави. “В постановці нашого руху, – писав згодом С.Бандера, – зовнішньополітична робота має важливе значення тим, що приєднує прихильників, підтримку визвольних змагань України іншими народами. Але все-таки вона стоїть на другому місці після власної боротьби і будування власної сили” [25].

Інші українські політичні угруповання, зокрема уряд УНР в екзилі, не мали будь-якого впливу на політику західних держав у вирішенні українського питання. Правлячі кола Англії, Франції, Італії були стурбовані експансіоністськими діями Німеччини, захищали власні інтереси. Фактично вони сприяли агресивним намірам Гітлера щодо світового панування.

Література

1. Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994. – С.88.
2. Швагуляк М.М. Німеччина в українській політичній думці (Кінець XIX – перша половина XX століття) // Політика і час. – 1996. – № 12. – С.66.
3. Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.854.
4. Там же.
5. Швагуляк М.М. Вказана праця. – С.67.
6. Листи Євгена Коновальця // Життя і смерть полковника Коновальця. – Львів, 1993. – С.56.
7. Бачина-Бачинський Є. Щоденник із Женеви // Життя і смерть полковника Коновальця. – Львів, 1993. – С.144.
8. Бедрій А. Полковник Євген Коновалець // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1991. – С.196.
9. Онацький Є. У вічному місті. – Торонто, 1989. – С.148.
10. Капустянський М. Військова підготовка ОУН // Організація українських націоналістів 1929-1954. – Париж, 1955. – С.131.
11. Цит. за: Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. – М., 1991. – С.112.
12. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С.38.

13. Коваль В.С. “Барбаросса”: истоки и история величайшего преступления империализма. – К., 1982. – С.189.
14. Косик В. – Вказана праця. – С.78.
15. Україна у Другій світовій війні. – К., 1997. – С.91.
16. Сардачук П.Д., Швагуляк М.М. – Насувалась воєнна гроза. – Ужгород, 1984. – С.31.
17. Цит. за: Житарюк М. Четвертована, але жива: Закордонна преса про політичні процеси в Україні напередодні Другої світової війни. – Львів, 1997. – С.50.
18. Ляховича Є. Діяльність ОУН у Лондоні в 1933-1935 роках // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.477.
19. Косик В. – Вказана праця. – С.467.
20. Україна у Другій світовій війні. – С.73.
21. Фляйшхауер І. Пакт: Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии 1938-1939. – М., 1991. – С.22.
22. Фляйшхауер І. – Вказана праця. – С.22.
23. Бачина-Бачинський Є. – Вказана праця. – С.140.
24. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1969. – Т.6. – С.372.
25. Бандера С. Перспективи Української Революції. – Мюнхен, 1978. – С.174.

*Крупина В.О.
Київський національний університет
імені Т.Шевченка*

УКРАЇНСЬКО-КУБАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В РОСІЇ (1918 Р).

Лютнева революція в Росії сприяла прискоренню національних процесів на околицях імперії, населених переважно неросійськими народами. Бурхливі процеси національного відродження і кроки на шляху державотворення в Україні сприяли пробудженню національної свідомості українців, що знаходились поза межами своєї батьківщини. Мешканці Кубані, населеної значною кількістю українців, активно включилися в загальний революційний процес.

Кубанські землі почали заселятися українськими козаками в кінці XVIII століття. Кубанські українці були тісно згуртованою і активною громадою, яка, всупереч русифікаторству, продовжувала зберігати національну ідентичність. Нащадки українських козаків, які вели свій родовід на Кубані ще з кінця XVIII ст., мали назву “чорноморці”. Другою групою корінних жителів – козаків, були “лінійці”, або росіяни. Решта жителів, переважно селяни, склали групу